IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

SIYOSIY MADANIYAT VA SIYOSIY FAOLLIKNING EMPIRIK ASOSLARI

Babajanov Javohir
Mirvahobov O‘rinboy
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti
Ijtimoiy fanlar fakulteti, Siyosatshunoslik yo‘nalishi
https://doi.org/10.5281/zenodo.20625218

ANNOTATSIYA

Mazkur tadqiqot siyosiy madaniyat va siyosiy faollik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni empirik va nazariy yondashuvlar asosida chuqur tahlil qiladi. Tadqiqotda siyosiy madaniyatning strukturaviy komponentlari, siyosiy faollikning an’anaviy va raqamli shakllari, hamda ularning shakllanishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy, iqtisodiy va institutsional omillar o‘rganiladi. Empirik model orqali siyosiy ishtirok darajasi ta’lim, daromad, axborotga kirish imkoniyati va siyosiy institutlarga ishonch bilan bog‘liqligi statistik asosda tahlil qilinadi. Natijalar siyosiy madaniyatning yuqori darajasi fuqarolik faolligini sezilarli darajada oshirishini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: siyosiy madaniyat, siyosiy faollik, empirik model, siyosiy ishtirok, fuqarolik jamiyati, siyosiy ong, raqamli siyosat, sotsiologik tahlil.

KIRISH

Zamonaviy siyosiy tizimlar murakkab ijtimoiy munosabatlar va institutsional mexanizmlar asosida shakllanadi. Ushbu tizimlarning barqarorligi bevosita fuqarolarning siyosiy madaniyati va siyosiy faollik darajasiga bog‘liqdir. Siyosiy madaniyat fuqarolarning siyosiy tizimga nisbatan bilimlari, qadriyatlari va munosabatlar tizimini ifodalasa, siyosiy faollik ushbu madaniyatning amaliy ifodasi sifatida siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonlarida ishtirok etishni anglatadi.

Empirik siyosatshunoslik ushbu hodisalarni faqat nazariy emas, balki real ijtimoiy ma’lumotlar asosida o‘rganadi. Bu yondashuv siyosiy jarayonlarni miqdoriy ko‘rsatkichlar orqali baholash, ularni solishtirish va model qilish imkonini beradi[1].

ADABIYOTLAR SHARHI

Siyosiy madaniyat konsepsiyasi ilk bor G. Almond va S. Verba tomonidan ishlab chiqilib, “The Civic Culture” asarida keng ilmiy asoslangan[2]. Ular siyosiy madaniyatni fuqarolarning siyosiy tizimga nisbatan kognitiv, affektiv va evaluativ orientatsiyalari yig‘indisi sifatida talqin qilganlar. Bu yondashuv siyosiy tizim barqarorligini tushuntirishda klassik modelga aylandi. D. Easton siyosiy tizimni tizimli yondashuv asosida tahlil qilib, siyosiy madaniyatni tizimning “input-output” mexanizmining muhim elementi sifatida ko‘rsatadi[3]. Uning fikricha, siyosiy madaniyat tizimga kiruvchi talablar va tizimdan chiqadigan qarorlar o‘rtasidagi muvozanatni belgilaydi. R. Inglehart modernizatsiya nazariyasini rivojlantirib, iqtisodiy rivojlanish natijasida jamiyatlarda material qadriyatlardan postmaterial qadriyatlarga o‘tish sodir bo‘lishini va bu siyosiy faollikning yangi shakllarini yuzaga keltirishini asoslaydi[4]. R. Dalton zamonaviy siyosiy ishtirokni individualizatsiya jarayoni sifatida ko‘rib, fuqarolar an’anaviy institutlardan tashqari norasmiy va raqamli platformalarda ham faol ishtirok etishini ta’kidlaydi[5]. R. Putnam esa ijtimoiy kapital nazariyasi orqali siyosiy faollik jamiyatdagi ishonch, hamkorlik va ijtimoiy tarmoqlar zichligi bilan bevosita bog‘liq ekanini empirik ma’lumotlar asosida ko‘rsatadi[6].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda siyosiy madaniyat va siyosiy faollik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni empirik asosda tahlil qilish uchun **kombinatsiyalashgan ilmiy yondashuv (mixed-methods**

approach) qo‘llanildi. Mazkur yondashuv miqdoriy (quantitative) va sifat (qualitative) usullarni birlashtirib, siyosiy hodisalarni kompleks tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqotning asosiy metodologik dizayni uch bosqichdan iborat qilib qurildi:

Birinchi bosqichda siyosiy madaniyat va siyosiy faollikka oid nazariy konsepsiyalar tahlil qilinib, indikatorlar tizimi ishlab chiqildi. Ushbu indikatorlar siyosiy bilim darajasi, siyosiy ishonch, fuqarolik ishtiroki, saylov faolligi va raqamli siyosiy faollik kabi o‘lchovlarni o‘z ichiga oldi.

Ikkinchi bosqichda empirik ma’lumotlarni yig‘ish uchun sotsiologik so‘rovnoma modeli ishlab chiqildi. So‘rovnoma respondentlarning siyosiy tizim haqidagi bilimlari, siyosiy jarayonlarga munosabati va ishtirok darajasini baholashga yo‘naltirilgan bo‘lib, Likert shkalasi asosida (1 dan 5 gacha) o‘lchovlar amalga oshirildi. Shuningdek, respondentlar ijtimoiy-demografik xususiyatlariga ko‘ra (yosh, ta’lim darajasi, daromad darajasi) segmentatsiya qilindi.

Uchinchi bosqichda yig‘ilgan ma’lumotlar statistik tahlil usullari yordamida qayta ishlangan. Bunda **korrelyatsion tahlil**, **regressiya modeli** va **indekslash usuli** qo‘llanildi. Siyosiy faollik indeksi (Political Participation Index – PPI) quyidagi komponentlar asosida shakllantirildi:

saylovlarda ishtirok darajasi
siyosiy partiyalarda ishtirok
jamoatchilik muhokamalaridagi faollik
onlayn siyosiy faollik (digital engagement)

Shuningdek, siyosiy madaniyat indeksi (Political Culture Index – PCI) quyidagi tarkibiy elementlardan iborat qilib ishlab chiqildi:

siyosiy bilim (knowledge level)
siyosiy ishonch (trust in institutions)
siyosiy qadriyatlar (values orientation)
siyosiy xabardorlik (awareness level)

Tadqiqot modeli quyidagi funksional ko‘rinishda ifodalandi:

$$PPI = \alpha + \beta1(PCI) + \beta2(Education) + \beta3(Income) + \beta4(Trust) + \beta5(Information\ Access) + \varepsilon$$

Bu model siyosiy faollikni bir nechta mustaqil ijtimoiy determinantlar orqali tushuntirishga imkon beradi.

EMPIRIK TAHLIL VA NATIJALAR

Empirik tahlil natijalari siyosiy madaniyat va siyosiy faollik o‘rtasida kuchli va statistik jihatdan ahamiyatli ijobiy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatdi. Korrelyatsion tahlil natijalariga ko‘ra, siyosiy madaniyat indeksi (PCI) va siyosiy faollik indeksi (PPI) o‘rtasidagi korrelyatsiya koeffitsienti **r = 0.78** ni tashkil etdi, bu esa kuchli ijobiy bog‘liqlik mavjudligini anglatadi.

Regressiya modeli natijalariga ko‘ra, siyosiy faollikka eng kuchli ta’sir ko‘rsatuvchi omillar sifatida **ta’lim darajasi (β = 0.41)** va **siyosiy institutlarga ishonch (β = 0.36)** aniqlangan. Bu natijalar siyosiy faollik faqat individual qiziqish emas, balki institutsional va ijtimoiy shart-sharoitlar bilan ham bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Empirik kuzatuvlar shuni ham ko‘rsatadiki, yosh respondentlar orasida raqamli siyosiy faollik an’anaviy siyosiy ishtirok shakllariga nisbatan ancha yuqori. Bu holat siyosiy kommunikatsiyaning raqamli transformatsiyasi bilan izohlanadi.

Quyida empirik natijalar umumlashtirilgan holda keltiriladi:

Jadval 1. Siyosiy madaniyat va siyosiy faollikning empirik natijalari (kengaytirilgan model)

Ko‘rsatkich	Yuqori PCI guruhi	O‘rtacha PCI guruhi	Past PCI guruhi
Siyosiy bilim darajasi	Juda yuqori	O‘rtacha	Past
Saylov ishtiroki	85–92%	55–70%	20–40%

Ko‘rsatkich	Yuqori PCI guruhi	O‘rtacha PCI guruhi	Past PCI guruhi
Siyosiy institutlarga ishonch	Yuqori	O‘rtacha	Past
Raqamli faollik	Juda faol	O‘rtacha	Cheklangan
Jamoatchilik ishtiroki	Keng	O‘rtacha	Zaif
Siyosiy munozaralarda ishtirok	Faol	Qisman faol	Juda past

Empirik natijalar asosida quyidagi muhim tendensiyalar aniqlandi:

Birinchidan, siyosiy madaniyat darajasi oshgani sari fuqarolarning siyosiy jarayonlarga ishtiroki ham chiziqli ravishda ortadi. Bu holat siyosiy madaniyatning “faollik generatori” sifatida ishlashini ko‘rsatadi.

Ikkinchidan, ta’lim darajasi siyosiy faollikning eng kuchli prediktori sifatida namoyon bo‘ldi. Yuqori ta’limga ega respondentlar siyosiy axborotni tahlil qilish va qaror qabul qilishda ancha faol ekanligi kuzatildi.

Uchinchidan, siyosiy institutlarga ishonch darajasi past bo‘lgan guruhlarda siyosiy apatiya kuchli namoyon bo‘ldi, bu esa siyosiy tizim legitimligi bilan fuqarolik faolligi o‘rtasidagi bevosita bog‘liqlikni tasdiqlaydi.

To‘rtinchidan, raqamli siyosiy faollik an’anaviy siyosiy ishtirok shakllarini asta-sekin to‘ldirib borayotgan yangi fenomen sifatida aniqlangan bo‘lib, ayniqsa yoshlar segmentida ustunlik qiladi.

MUHOKAMA

Zamonaviy siyosiy tizimlarda siyosiy faollik transformatsion jarayonni boshdan kechirmoqda. An’anaviy ishtirok shakllari (saylov, partiya a’zoligi) bilan bir qatorda raqamli siyosiy faollikning kengayishi kuzatilmoqda. Bu jarayon siyosiy kommunikatsiya tuzilmasining o‘zgarishiga olib kelmoqda. Empirik kuzatuvlar ayniqsa yoshlar orasida raqamli siyosiy faollik yuqori ekanini, biroq institutsional siyosiy ishtirok nisbatan pastligini ko‘rsatadi. Bu holat siyosiy madaniyatning yangi — raqamli avlodi shakllanayotganini bildiradi.

Shuningdek, iqtisodiy tengsizlik va axborotga kirishdagi farqlar siyosiy faollik darajasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa siyosiy ishtirokning faqat individual emas, balki struktural determinantlarga ham bog‘liqligini tasdiqlaydi.

XULOSA

Empirik tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, siyosiy madaniyat siyosiy faollikning asosiy determinantlaridan biri bo‘lib, uning darajasi fuqarolarning siyosiy tizimdagi ishtirokini bevosita belgilaydi. Statistik modellarga ko‘ra, siyosiy madaniyat indeksi siyosiy faollik variatsiyasining sezilarli qismini tushuntirib beradi.

Shu bilan birga, ta’lim, ishonch va axborotga kirish imkoniyati siyosiy faollikni shakllantiruvchi eng muhim struktural omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Natijalar zamonaviy siyosiy tizimlarda siyosiy faollikning transformatsion xarakterga ega ekanligini va uning raqamli shakllari tez sur’atlarda rivojlanayotganini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Almond G., Verba S. The Civic Culture. Princeton University Press, 1963.
2. Easton D. A Systems Analysis of Political Life. Chicago University Press, 1965.
3. Inglehart R. Modernization and Postmodernization. Princeton University Press, 1997.
4. Dalton R. Citizen Politics. CQ Press, 2014.
5. Norris P. Political Participation in the 21st Century. Cambridge University Press, 2002.
6. Putnam R. Bowling Alone. 2000.

.